

ΉΤΑΝ Σάββατο 25 Μαΐου 1888 κι ένας ήλιος λαμπρός έλουζε ολόκληρη την περιοχή της Θεσσαλίας. Ένα ελαφρό, δροσερό και κρυστάλλινο αεράκι αναρρίπιζε τα σπαρτά και οι χιονισμένες κορυφές του Ολύμπου, που πυργωνόταν ορθόψηλος, έλαμπαν σαν ολόλευκοι, εκτυφλωτικοί καθρέφτες. Τίποτε δεν προμήνυε την καταιγίδα που θα ξεσπούσε με τον ερχομό της νύχτας.

Το πρώτο αραιό συννεφάκι ξεπρόβαλε πίσω από τις κορυφές του Ολύμπου προς το απόγευμα και λίγο αργότερα μεγάλα, πυκνά σύννεφα, φορτωμένα με μαύρους ασκούς βροχής, άρχισαν να σκεπάζουν τον ουρανό. Το σκοτάδι απλώθηκε πριν της ώρας του^ οι εκτυφλωτικές αστραπές αυλάκωναν τον κατάμαυρο ουράνιο θόλο. Έπειτα ξέσπασε καταρρακτώδης βροχή κι ο θεσσαλικός κάμπος μετατράπηκε σ' έναν απέραντο λασπότοπο. Μετά από μισή ώρα η βροχή σταμάτησε το ίδιο απότομα όπως είχε αρχίσει.

Ήταν νωρίς ακόμη, και οι άνθρωποι, κλεισμένοι στα σπίτια τους όσο έπεφτε η βροχή, άρχισαν να βγαίνουν ξανά στους δρόμους της Λάρισας, όπου η λάσπη τούς έφτανε πάνω από τον αστράγαλο. Ο δημοτικός φωτισμός ήταν ελάχιστος και οι λάμπες πολύ μακριά η μία από την άλλη, με αποτέλεσμα μεγάλα τμήματα των δρόμων να παραμένουν βυθισμένα στο σκοτάδι. Στην πιο κεντρική οδό της πόλης, ακόμη κι εκεί υπήρχε κίνδυνος να πέσει ο απρόσεκτος διαβάτης σ' έναν από τους λάκκους που είχε σκάψει ο Δήμος για να φυτέψει δέντρα, ή να βρεθεί σε κάποια λακκούβα χωμένος στη λάσπη σχεδόν ως τη μέση. Οι πιο πολλοί περπατούσαν κρατώντας, για ασφάλεια, μια χρωματιστή λάμπα από χαρτόνι. Τα κινούμενα φωτάκια και οι λάμπες που αναβόσβηναν γύρω από τους μιναρέδες των είκοσι επτά τζαμιών της πόλης έδιναν μια όμορφη εικόνα σ' όποιον αγνάντευε τη Λάρισα από μακριά. Στο μουσουλμανικό καφενείο, δεκάδες θαμώνες με φαρδιά άσπρη βράκα με ζουνάρι, έπιναν ρακί, ρουφούσαν καφέ κι έτρωγαν γλυκά με μπόλικο σιρόπι, πίνοντας κάθε τόσο μερικές γουλιές νερό. Η Λάρισα ήταν ελεύθερη εδώ και επτά χρόνια, όμως ακόμη διατηρούσε σχεδόν αναλλοίωτο τον ανατολίτικο χαρακτήρα της. Οι κάτοικοί της, Έλληνες, Οθωμανοί και Εβραίοι, ζούσαν πολύ αρμονικά μεταξύ τους αλλά σε χωριστούς τομείς. Οι τοπικοί άρχοντες, ο νομάρχης κι ο δήμαρχος, ήταν Έλληνες, οι οποίοι όμως σχεδόν νοσταλγούσαν το παρελθόν, τότε που ζούσαν στην πόλη τους χωρίς τις ευθύνες που ένιωθαν να βαραίνουν τώρα τους δικούς τους ώμους.

Εκείνο το Σάββατο, λίγο προτού ξεσπάσει η βροχή, κατέφθασε στη Λάρισα και κατέλυσε στο «Ξενοδοχείον του Ολύμπου», το καλύτερο της περιοχής, μια ομάδα από σημαντικούς επισκέπτες. Την ομάδα αποτελούσαν οι Πρώσοι δημοσιογράφοι Πάουλ Λίνταου και Έρνεστ Κολμάγιερ, ο Αντώνιος Μαυροκέφαλος του διπλωματικού σώματος, ο Κωνσταντίνος Αλεξάνδρου, καθηγητής της Νομικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, και οι βουλευτές Νικόλαος Καρσιώτης και Δημήτριος Χατζημηνάς. Όλοι τους είχαν φτάσει το πρωί της ίδιας μέρας στο λιμάνι του Βόλου με το ατμόπλοιο «Υπερηφάνεια του Ωκεανού». Το πλοίο είχε αποπλεύσει από τη Θεσσαλονίκη, όπου οι εν λόγω επίσημοι είχαν παρακολουθήσει, προσκεκλημένοι του οίκου Αλλατίνι, την άφιξη του πρώτου τρένου στη Θεσσαλονίκη, ένα γεγονός που σηματοδοτούσε τη μεγάλη προσδοκία του αιώνα: τη σιδηροδρομική σύνδεση της Θεσσαλονίκης με την Ευρώπη. Στο λιμάνι του Βόλου τους είχαν υποδεχτεί, με τις ανάλογες τιμές, ο δήμαρχος και σύσσωμο το δημοτικό συμβούλιο της πόλης.

Μπαίνοντας στο «Ξενοδοχείον του Ολύμπου» οι επίσημοι επισκέπτες —και κυρίως οι Πρώσοι δημοσιογράφοι— διαπίστωσαν με απογοήτευση ότι πιο ακατάλληλο μέρος για διαμονή δε θα μπορούσε να βρεθεί. Το ξενοδοχείο, το οποίο αρχικά είχε χτιστεί σαν ένα κοινό χάνι, ανακαινίστηκε μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας το 1881. Όμως, αν και ασβεστωμένο τώρα και με τα πολλά του παράθυρα βαμμένα πράσινα, εξακολουθούσε να έχει βασικότατες ελλείψεις. Στο δωμάτιο δεν υπήρχε άλλη επίπλωση από το κρεβάτι και καθώς σε όλο το κτίριο δεν υπήρχε ούτε ένα τζάκι και το πετρέλαιο στη Λάρισα ήταν δυσεύρετο —ή και άγνωστο—, δεν υπήρχε ούτε θερμάστρα. Το πάτωμα ήταν γυμνό και τα μόνα χαλιά που έβλεπε ο επισκέπτης κοσμούσαν τους τοίχους ενός ακαταίσθητου σαλονιού. Το κρύο, πιο δυνατό μέσα στο ξενοδοχείο απ' ό,τι έξω, είχε ενσκήψει ξαφνικά τούτη την ανοιξιάτικη νύχτα και η μόνη εστία θέρμανσης ήταν ένα μαγκάλι στο κέντρο του άχαρου σαλονιού, γύρω από το οποίο είχαν συγκεντρωθεί διάφοροι αργόσχολοι καθώς και το προσωπικό του ξενοδοχείου. Το χειρότερο απ' όλα όμως ήταν μια δυσοσμία που πλανιόταν στον αέρα, λες και αναδινόταν από κάθε γωνιά του κτιρίου.

Οι υψηλοί επισκέπτες συνειδητοποίησαν πολύ σύντομα ότι δε θα ωφελούσε σε τίποτε να διαμαρτυρηθούν κι έτσι, αφού ξεκουράστηκαν στα δωμάτιά τους, κατέβηκαν στο σαλόνι, απ' όπου ένας αχθοφόρος του ξενοδοχείου, κρατώντας μια κινέζικη λάμπα και τσαλαβουτώντας στη λάσπη, τους οδήγησε στην τραπεζαρία που βρισκόταν στο διπλανό κτίριο. Προτού καλά καλά καθίσουν για το δείπνο, μπήκε στην τραπεζαρία ο Άρης Χατζηπαυλής, πρώτος εξάδελφος ενός από τους επισκέπτες, του Κωνσταντίνου Αλεξάνδρου. Το τσιφλίκι του Χατζηπαυλή, ενός από τους σημαντικότερους μεγαλογαιοκτήμονες της περιοχής, έφτανε ως τους πρόποδες του Ολύμπου.

Οι άσχημες εντυπώσεις των ξένων είχαν αρχίσει να αμβλύνονται με το γλυκό κρασί και τα νόστιμα εδέσματα, όταν ξαφνικά εισέβαλε στην τραπεζαρία ασθμαίνοντας ο δήμαρχος, ζητώντας συγγνώμη ξανά και ξανά από τους υψηλούς επισκέπτες της πόλης του επειδή δεν τους υποδέχτηκε όπως τους άρμοζε, μια και δεν είχε ειδοποιηθεί εγκαίρως για την επικείμενη άφιξή τους. Διευκρίνισε ότι ο ομόλογός του στο Βόλο του είχε τηλεγραφήσει σχετικώς από το μεσημέρι, όμως ο υπάλληλος που έπρεπε να παραδώσει το τηλεγράφημα είχε τα γενέθλιά του εκείνη τη μέρα και, χωρίς να το πολυσκεφτεί, το γιόρτασε και μέθυσε. Μόλις ξεμέθυσε, πριν από λίγη ώρα δηλαδή, θυμήθηκε ότι είχε να παραδώσει ένα τηλεγράφημα στο δήμαρχό του. «Θα τον απολύσω αύριο κιόλας», κατέληξε, ζητώντας συγγνώμη γι' άλλη μια φορά.

Ο διερμηνέας μετέφραζε στους Πρώσους δημοσιογράφους ακριβώς ό,τι έλεγε ο δήμαρχος. Ακούγοντας την πρόθεσή του, εκείνοι τον παρακάλεσαν να συγχωρήσει τον υπάλληλό του. Καταλάβαιναν ότι οι υπηρεσίες του ήταν πολύτιμες για τον τόπο κι αφού είχε γενέθλια, τότε καλά έκανε και μέθυσε με τούτο το υπέροχο κρασί, στο οποίο δε θα μπορούσαν ν' αντισταθούν ούτε οι ίδιοι οι θεοί του Ολύμπου. Μόλις τ' άκουσε αυτά, ο δήμαρχος φάνηκε να ηρεμεί. Χαρούμενος τώρα, αφού το κύρος του είχε παραμείνει αλώβητο, ρώτησε ποιος ήταν ο σκοπός της άφιξής τους στην πόλη του, ενώ ταυτόχρονα εξέφραζε την επιθυμία να τους παράσχει όποια βοήθεια χρειαζόνταν.

Ο Αντώνιος Μαυροκέφαλος δήλωσε ότι ο ερχομός του στη Λάρισα ήταν ένα ταξίδι αναψυχής, ο Κωνσταντίνος Αλεξάνδρου είχε έρθει να επισκεφθεί τους συγγενείς του, όμως οι δύο βουλευτές είχαν έρθει ως απεσταλμένοι της κυβέρνησης για να εξετάσουν εάν και πώς θα μπορούσαν να επιλυθούν ορισμένα συγκοινωνιακά θέματα της περιοχής. Η Λάρισα συνδεόταν ήδη σιδηροδρομικώς με το Βόλο, τα

Τρίκαλα και την Καλαμπάκα, και η κυβέρνηση σκόπευε να επεκτείνει τη σιδηροδρομική γραμμή πέρα από τη μεθόριο, προς την κατεύθυνση των Ιωαννίνων και της Αλβανίας. Τέλος, οι Πρώσοι δημοσιογράφοι ξεκινούσαν ένα μεγάλο οδοιπορικό στην ελεύθερη Θεσσαλία για λογαριασμό ενός περιοδικού ευρείας κυκλοφορίας και θα επέστρεφαν στη Θεσσαλονίκη μέσω της κοιλάδας των Τεμπών.

«Το τελευταίο είναι και δύσκολο και επικίνδυνο», είπε ο δήμαρχος, ακούγοντας την πρόθεσή τους να διασχίσουν τη μαγευτική κοιλάδα.

«Γιατί;» μετέφρασε την ερώτησή τους ο διερμηνέας.

«Επειδή η περιοχή βρίσκεται υπό οθωμανική κατοχή και η ασφάλεια είναι ανύπαρκτη. Τα περάσματα είναι γεμάτα από ληστές, οι οποίοι θα σας συλλάβουν ως ομήρους για να ζητήσουν λύτρα...»

Οι δημοσιογράφοι αλληλοκοιτάχτηκαν.

«Αν πάρουμε Οθωμανούς οδηγούς;» ρώτησαν.

«Τότε είναι που θα έχετε σιγουρέψει τη σύλληψή σας. Οι ίδιοι οι οδηγοί θα σας πουλήσουν στους ληστές...»

Οι δυο ξένοι αντάλλαξαν μερικές κουβέντες χαμηλόφωνα στη γλώσσα τους και γέλασαν. Τους είπαν ότι ένιωθαν κουρασμένοι από το ταξίδι και, ζητώντας συγγνώμη, αποσύρθηκαν. Οι άλλοι όμως δεν είχαν καμιά διάθεση να πάνε στα κρεβάτια τους από τώρα.

Πολύ σύντομα η συζήτηση στράφηκε στην πολιτική. Ο Χαρίλαος Τρικούπης είχε θριαμβεύσει στις εκλογές της 4ης Ιανουαρίου 1887, συγκεντρώνοντας ενενήντα βουλευτές σε σύνολο εκατόν πενήντα, και η κυβέρνησή του φαινόταν να έχει όλες τις προδιαγραφές για να συνεχίσει και να ολοκληρώσει το θεσμικό και οικονομικό της έργο. Ωστόσο είχε να αντιμετωπίσει δυσεπίλυτα εξωτερικά προβλήματα, όπως ήταν οι διωγμοί σε βάρος των Ελλήνων και της Ορθοδοξίας στη Βουλγαρία, οι περιορισμοί που επέβαλαν οι Άγγλοι στους Έλληνες της Αιγύπτου και, πάνω απ' όλα, το Κρητικό Ζήτημα. Στην Κρήτη επικρατούσε και πάλι επαναστατικός άνεμος, τα σωματεία των Κρητικών συνέρχονταν το ένα μετά το άλλο και κήρυσσαν για πολλοστή φορά την ένωση με την Ελλάδα, ενώ παράλληλα αρνούσαν να καταβάλουν τους φόρους στις τουρκικές αρχές. Ο κρητικός λαός είχε χωριστεί σε δύο πολιτικά στρατόπεδα: στους φιλελεύθερους και στους συντηρητικούς. Οι συντηρητικοί αποκαλούσαν τους αντιπάλους τους «ξυπόλυτους», ενώ οι φιλελεύθεροι τους αποκαλούσαν «καραβανάδες» επειδή τους θωρούσαν τρωκτικά του δημόσιου ταμείου. Σε αυτή τη φάση είχε αρχίσει να γίνεται γνωστός ένας νεαρός βουλευτής που είχε εκλεγεί με το κόμμα των φιλελευθέρων και είχε ήδη τραβήξει την προσοχή όλων: ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

«Έχω ακούσει πολλά γι' αυτόν το νεαρό από το φίλο μου τον Γεώργιο Ζυγομαλά, ο οποίος πριν από λίγα χρόνια διετέλεσε γενικός πρόξενος της Ελλάδας στα Χανιά. Εκείνος έπεισε τον πατέρα του νεαρού να τον αφήσει να σπουδάσει νομικά και να μην τον στρέψει προς το εμπόριο, όπως σκόπευε να κάνει», είπε ο Αντώνιος Μαυροκέφαλος. Ο διπλωμάτης είχε μιλήσει ελάχιστα μέχρι εκείνη τη στιγμή. Απόμεινε για λίγο σιωπηλός, κοιτάζοντας με βαθυστόχαστο ύφος το ποτήρι του με το κόκκινο κρασί. «Ο φίλος μου πιστεύει ότι ο νεαρός μια μέρα θα κυβερνήσει την Ελλάδα», είπε μετά, χωρίς να πάρει το βλέμμα του από το ποτήρι.

«Εγώ, αντιθέτως, γνωρίζω πολύ καλά τον Ελευθέριο Βενιζέλο επειδή τον είχα φοιτητή», είπε ο Κωνσταντίνος Αλεξάνδρου. «Πρόκειται πράγματι για έναν εξαιρετικά ευφυή και θαρραλέο νέο. Στις εξετάσεις για το πτυχίο τον είχαμε βαθμολογήσει όλοι με άριστα. Μας είχε εντυπωσιάσει τόσο πολύ, ώστε παραμείναμε όλοι στην έδρα και παρακολούθησαμε την εξέτασή του από τους

άλλους καθηγητές. Κάποια στιγμή ήρθε η ώρα του Κρασσά, ο οποίος ήταν γνωστός για τον κακό του χαρακτήρα. Κοίταξε κατάματα το φοιτητή, σαν να τον αναμετρούσε, κι ύστερα του είπε: "Εσείς θα μας πείτε περί της αυτοδυνάμου προστασίας της νομής". Ο φοιτητής ανέπτυξε άριστα το θέμα και μάλιστα η ανάπτυξή του ήταν σύμφωνη με τη γνώμη του Κρασσά, όπως την παρέθετε στο βιβλίο του. "Υπάρχει και ετέρα τις αντίθετος γνώμη;" ρώτησε το φοιτητή μόλις τέλειωσε. "Μάλιστα", απάντησε εκείνος και ανέπτυξε την αντίθετη προς τη γνώμη του Κρασσά. "Εσείς με ποίαν γνώμην εκ των δύο συντάσσεσθε;" τον ρώτησε αίφνης ο Κρασσάς και όλοι περιμέναμε ότι ο Βενιζέλος, έστω κι αν πίστευε το αντίθετο, για να μη χάσει το άριστα θα συμφωνούσε με τη γνώμη του καθηγητή του. "Με την δευτέρα γνώμη", απάντησε ο νέος, αιφνιδιαζοντας τον Κρασσά και όλους εμάς. "Γιατί;" ρώτησε ο Κρασσάς, φανερά προσβεβλημένος. Η απάντηση του νεαρού φοιτητή μας άφησε όλους άναυδους. "Διότι αν παρουσιάζετο εις υμάς τον ίδιον μία τοιαύτη περίπτωση, δεν θα ετολμούσατε να αμυνθείτε της νομής σας ευρύτερον απ' όσο επιτρέπουν αι περί αμύνης διατάξεις, διότι, αν το κάνατε, πολύ φοβάμαι ότι ο παρακαθήμενος καθηγητής του ποινικού δικαίου κύριος Κωστής, εάν ήσκει καθήκοντα εισαγγελέως, θα ήγειρε εναντίον υμών κατηγορίαν επί παραβάσει του ποινικού νόμου", απάντησε ατάραχος. Ο Κρασσάς, ξεπερνώντας ακόμη και τον εαυτό του σε κακία και μικρότητα ψυχής, τον βαθμολόγησε με μηδέν...»

«Είναι φανερό λοιπόν ότι ο νεαρός διαθέτει αξιοζήλευτο ψυχικό σθένος», επιδοκίμασε ο διπλωμάτης. «Ο φίλος μου ο Ζυγομαλάς πάντως επιμένει ότι εκ Κρήτης ανατέλλει πολιτικός αστήρ μεγάλου μεγέθους...»

«Είναι σημαντικό για έναν ανερχόμενο πολιτικό να διαθέτει το θάρρος της γνώμης του, φοβάμαι όμως ότι σήμερα τούτο είναι κάτι πολύ σπάνιο...» πρόσθεσε ο Αλεξάνδρου. Την επόμενη στιγμή οι δυο βουλευτές —απότομα και άκομψα— έστρεψαν αλλού τη συζήτηση, λες και ο ομοτράπεζός τους με τα λόγια του είχε ερεθίσει κάποιες ευαίσθητες χορδές τους.

«Πράγματι ακούγονται ενδιαφέροντα όσα λέγονται για τον εκκολαπτόμενο συνάδελφο, ωστόσο εμείς βρισκόμαστε εδώ κατ' εντολήν της κυβερνήσεως, προκειμένου να εξετάσουμε τη δυνατότητα επίλυσης σημαντικών προβλημάτων της περιοχής», είπε ο Καρσιώτης. Τέντωσε τα πόδια του, στερέωσε το μονόκλ στο αριστερό του μάτι, έστριψε το μουστάκι του και συνέχισε: «Είχαμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε ιδίοις όμμασι τις προοπτικές που ανοίγονται για τη Θεσσαλονίκη μετά τη σιδηροδρομική της σύνδεση με την Ευρώπη. Δράττομαι λοιπόν της ευκαιρίας να ανακοινώσω ότι η κυβέρνησις πρόκειται να εντάξει στο προσεχές πενταετές πρόγραμμα τη σιδηροδρομική σύνδεση της Αθήνας με τη Λάρισα και μάλιστα δε θα περιοριστεί σε αυτό. Σκοπεύει να εγκαινιάσει σύντομα πολλά εγγειοβελτιωτικά έργα στον κάμπο ώστε να επιλύσει το πρόβλημα της υδροδοτήσεως της Λαρίσης, η οποία...»

Η Λάρισα, μια πόλη δέκα χιλιάδων κατοίκων, υδρευόταν κυρίως από τον Πηνεϊό, διότι τα πηγάδια που υπήρχαν κοντά στην κατοικημένη περιοχή θεωρούνταν ύποπτα για μόλυνση. Εκατοντάδες νερουλάδες μετέφεραν το νερό στην πόλη μέσα σε ασκούς που τους φόρτωναν με κοφίνια στ' άλογα. Ακόμη κι όταν πλημμύριζε το ποτάμι και το νερό ήταν θολό, οι νερουλάδες δε σταματούσαν τη δουλειά τους. Το γεγονός ότι εκεί κοντά που γέμιζαν τους ασκούς υπήρχε κι ένας σκουπιδότοπος έκτασης περίπου δύο στρεμμάτων, με βούρκο, σκυλιά, κότες, κουρούνες κι άλλα αγριοπούλια, δεν αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα.

«... και επίσης την κυβέρνηση απασχολεί, σφόδρα, το αγροτικό ζήτημα της Θεσσαλίας, η επίλυση του οποίου προβλέπεται ότι απαιτεί πολύ χρόνο...» πρόσθεσε ο βουλευτής Χατζημηνάς, παίρνοντας το λόγο από το συνάδελφό του.

Κατά την τουρκοκρατία, η πεδιάδα της Θεσσαλίας αποτελούνταν σχεδόν στο σύνολό της από τουρκικά τσιφλίκια και οι διεθνείς συμφωνίες, βάσει των οποίων έγινε η προσάρτηση το 1881, προέβλεπαν την πλήρη προστασία της γαιοκτησίας. Η κυβέρνηση Τρικούπη, διαβλέποντας τα προβλήματα που θα ανέκυπταν από μια ενδεχόμενη μαζική μετακίνηση των μεγάλων γαιοκτημόνων, έδωσε στους Τούρκους τσιφλικάδες πολλά κίνητρα για να μείνουν. Κι όμως, οι περισσότεροι άρχισαν να πουλούν τα τσιφλίκια τους κυρίως σε βαθύπλουτους Έλληνες του εξωτερικού. Το αποτέλεσμα αυτών των μεταβιβάσεων γης, δίπλα στους ελάχιστους Οθωμανούς τσιφλικάδες που παρέμειναν στη Θεσσαλία, ήταν να εμφανιστούν ως νέοι ιδιοκτήτες γης αρκετοί κεφαλαιούχοι Έλληνες, οι οποίοι απαρχής συγκρότησαν μια ισχυρή και συμπαγή ομάδα μεγαλογαιοκτημόνων, πράγμα που αποτελούσε νέο φαινόμενο στην ελληνική ιστορία και πυροδότησε καταλυτικές εξελίξεις στο αγροτικό ζήτημα.

Πριν από την απελευθέρωση, σχεδόν οι μισοί αγρότες της Θεσσαλίας δούλευαν κολίγοι στα τουρκικά τσιφλίκια, στους οποίους το οθωμανικό νομικό καθεστώς αναγνώριζε ορισμένα δικαιώματα. Η νομή των κολίγων ήταν παραδοσιακά ένα εμπράγματο και κληρονομικό δικαίωμα^ ο καλλιεργητής, κατά την τουρκοκρατία, ήταν «προσδεδεμένος» στη γη ως συμπλήρωμά της, όμως η σχέση αυτή από το αστικό ελληνικό δίκαιο θεωρήθηκε ως «φεουδαρχικός περιορισμός της κυριότητας». Το ελληνικό κράτος αναγνώρισε μόνο την πλήρη κυριότητα ως «εμπράγματο δικαίωμα επί ακινήτων», με αποτέλεσμα οι καλλιεργητές, αυτοί που επί αιώνες ήταν «προσδεδεμένοι» στη γη, να θεωρηθούν ξαφνικά ως ακτήμονες, κολίγοι που δεν είχαν δικαίωμα ούτε σε μια σπιθαμή γης και που θα μπορούσαν να απολυθούν μόλις έληγε το ετήσιο αγροληπτικό συμβόλαιό τους. Με άλλα λόγια, η εμφάνιση των μεγάλων Ελλήνων γαιοκτημόνων στη θέση των Τούρκων τσιφλικάδων του θεσσαλικού κάμπου μετέτρεψε τους αγρότες της Θεσσαλίας σε προλετάριους.

Ο βουλευτής Δημήτριος Χατζημηνάς ήταν γιος φτωχού αγρότη από τη Φωκίδα. Προτού αποφασίσει ν' ασχοληθεί με την πολιτική, είχε διατελέσει αξιωματικός του ιππικού. Δεν έτρεφε καμιά συμπάθεια για τους μεγαλοτσιφλικάδες και με τα λόγια του ήταν σαν ν' απευθυνόταν στον Χατζηπαυλή που, καθισμένος απέναντί του, ένιωθε να βράζει μέσα του. Την ώρα που μιλούσε για την προλεταριοποίηση των αγροτών, τα μάτια του, σαν αναμμένα κάρβουνα, ήταν καρφωμένα πάνω στο Θεσσαλό μεγαλογαιοκτήμονα.

Φιρί φιρί το πάει για καβγά, σκέφτηκε ο τελευταίος. Αποφάσισε ν' αλλάξει κουβέντα, πράγμα που το έκανε εσκεμμένα, άκομψα και επιδεικτικά, ακριβώς όπως είχαν κάνει κι οι δυο βουλευτές λίγη ώρα πριν.

«Ξάδερφε», απευθύνθηκε στον Αλεξάνδρου, «εγώ κι ο δήμαρχος δεν ήμαστε στη Θεσσαλονίκη. Θέλουμε λοιπόν ν' ακούσουμε λεπτομερώς τις εντυπώσεις σας από την άφιξη του πρώτου τρένου από την Ευρώπη».

«Είναι δύσκολο να περιγράψω όσα ζήσαμε. Το τρένο ήρθε κατευθείαν από τη Βιέννη με εκατό προσωπικότητες, μεταξύ των οποίων ήταν πολλοί δημοσιογράφοι, προσκεκλημένοι της οικογένειας Αλλατίνι. Το πλήθος που είχε συγκεντρωθεί στο σταθμό κι από τις δυο πλευρές της σιδηροδρομικής γραμμής έφτανε το μισό μίλι, δηλαδή μ' έναν πρόχειρο υπολογισμό πάνω από τριάντα χιλιάδες, κι απ' αυτούς οι περισσότεροι απ' τους μισούς ήταν Εβραίοι που είχαν έρθει από την Ισπανία κι είχαν κάνει τη Θεσσαλονίκη δεύτερη πατρίδα τους. Τόση οχλοβοή, τόσο χειροκρότημα και τόσα μαντίλια να ανεμίζουν δεν τα είχα φανταστεί ποτέ στη ζωή μου. Έτυχε να είναι και Σάββατο βράδυ που για τους Εβραίους είναι γιορτή κι έτσι η ατμόσφαιρα ήταν στ' αλήθεια φαντασμαγορική...

»Κατόπιν όλοι οι προσκεκλημένοι βρεθήκαμε στη βίλα Αλλατινί... θα ήμουν πιο ακριβής αν έλεγα στο ανάκτορο των Αλλατινί. Βλέπεις, οι Αλλατινί είναι οι ηγεμόνες της Θεσσαλονίκης και μόνο ένας άλλος οίκος, αυτός των Μοντιάνο, μπορεί να συγκριθεί μαζί τους σε πλούτο. Στο προαύλιο, το οποίο φωτιζόταν άπλετα με δεκάδες φορητούς λυχνοστάτες, όπου ο καθένας τους είχε έξι λαμπάδες, μας υποδέχτηκαν παρατεταγμένα όλα τα μέλη της οικογένειας. Στον πρώτο όροφο, στη θαυμάσια φωτισμένη αίθουσα των τελετών, μας περίμεναν οι κυρίες του σπιτιού, έχοντας τη σεβάσμια μητέρα των Αλλατινί, σαν βασίλισσα, στο κέντρο. Με λίγα λόγια, απολαύσαμε μια φιλοξενία που, προσωπικά, δε θα μπορούσα να φανταστώ, ακόμη κι αν ήμουν προικισμένος με την πλουσιότερη φαντασία. Τώρα, αν με ρωτήσετε γιατί γιόρτασαν με τόση λαμπρότητα την άφιξη του πρώτου τρένου, θα σας απαντήσω ότι το μεγάλο κεφάλαιο, οι τράπεζες και τα κράτη της Ευρώπης ποντάρουν στη Θεσσαλονίκη, με την έννοια ότι αυτή θα ανοίξει το δρόμο, διά ξηράς και διά θαλάσσης, για το εμπόριο με τις χώρες της Ανατολής».

Η ώρα είχε περάσει. Ο αχθοφόρος που είχε οδηγήσει τους δημοσιογράφους πίσω στο ξενοδοχείο, τώρα κοιμόταν στην καρέκλα του σε μια γωνιά της τραπεζαρίας.

«Είναι ώρα να πάμε κι εμείς για ύπνο», είπε πρώτος ο Μαυροκέφαλος, κοιτάζοντας τον κοιμισμένο αχθοφόρο. Εκείνος, λες και τον άκουσε, σηκώθηκε κι άναψε την κινέζικη λάμπα του.

«Εσύ θα 'ρθείς μαζί μου στο κονάκι», είπε στον ξάδερφό του ο Χατζηπαυλής κι επειδή διστάσθηκε την πρόθεσή του ν' αρνηθεί, πρόσθεσε: «Έχουν μεταφέρει κιόλας τις αποσκευές σου εκεί...» Καληνύχτισαν τους συνδαιτυμόνες τους και προχώρησαν προς την έξοδο. Μια στιγμή προτού τη διαβούν, ο Χατζηπαυλής στράφηκε στον ξάδερφό του. «Θα τα καταφέρεις να καβαλήσεις τ' άλογο;» ρώτησε.

Εκείνος κοντοστάθηκε ξαφνικά, με το ένα πόδι στο κατώφλι.

«Εγώ... να ανέβω στ' άλογο; Αποκλείεται, και μάλιστα τέτοια ώρα». Ο Χατζηπαυλής τον κοίταζε ανέκφραστος.

«Το περίμενα. Καλά έκανα λοιπόν κι ήρθα με την άμαξα...»

* *

Ο καθηγητής Αλεξάνδρου είχε έρθει κι άλλες φορές στο κονάκι του ξαδέρφου του, ένα τεράστιο, γερό κτίσμα στην κορυφή ενός χωματόλοφου, στους πρόποδες του Ολύμπου, αλλά ποτέ άλλοτε με τόσο πηχτό σκοτάδι. Εδώ και ώρα λυσομανούσε ένας άγριος βοριάς και τα δέντρα στον χαλικόστρωτο δρόμο έγερναν από την ορμή του και κόντευαν ν' ακουμπήσουν την άμαξα, καθώς διέτρεχαν τα εκατό περίπου μέτρα που χώριζαν την εξώπορτα από τα τέσσερα σκαλοπάτια της κυρίας εισόδου. Ο καθηγητής εδώ και ώρα είχε αρχίσει να τουρτουρίζει καθώς ο παγωμένος αέρας τον περόνιαζε, ενώ ο ξάδερφός του καθόταν άνετος δίπλα του. Για πολλοστή φορά τούτη τη νύχτα, ο Αλεξάνδρου αναρωτήθηκε πώς ήταν δυνατόν να φαίνεται σαν να μην περνούσε ο χρόνος από πάνω του.

Πράγματι, στα πενήντα πέντε του, ο Άρης Χατζηπαυλής παρέμενε ευθυτενής κι ευκίνητος όπως ήταν και στα δεκαοκτώ του. Ήταν πολύ μελαχρινός, με κατάμαυρα μαλλιά, κοντή, περιποιημένη γενειάδα και μαύρα μάτια σαν κάρβουνο. Οι άνεμοι του θεσσαλικού κάμπου δεν κατάφεραν να σκάψουν το δέρμα του προσώπου του ούτε τα χρόνια μπόρεσαν ν' αλλάξουν τις χτυπητές αντιθέσεις που τον χαρακτήριζαν: όταν κάλπαζε με το άλογο στις απέραντες εκτάσεις του ήταν ένας τραχύς τσιφλικάς με αλύγιστο παρουσιαστικό, στιβαρά χέρια και δυνατά πόδια,

αλλά σε μια κοσμική συγκέντρωση στην Αθήνα αποδεικνυόταν στους τρόπους και στο ντύσιμο γνήσιος αριστοκράτης. Οι μεγαλύτεροι τραπεζίτες της Αθήνας υποκλίνονταν μπροστά του και τσακίζονταν να τον υποδεχτούν όποτε ερχόταν να ελέγξει τις καταθέσεις του, ενώ τα πιο αριστοκρατικά σαλόνια της πρωτεύουσας ήταν πάντα ανοιχτά για κείνον. Το γεγονός ωστόσο ότι απέφευγε να εκφράζει επιδεικτικά τα συναισθήματά του, έκανε όλους εκείνους που τον φθονούσαν να τον κατηγορούν για ξιπασιά.

Μόλις η άμαξα σταμάτησε μπροστά στην κυρία είσοδο, δυο άντρες από το προσωπικό του σπιτιού ξεκόλλησαν από τη σκιά κι ήρθαν να βοηθήσουν τον αμαξά.

Προτού διαβούν το κατώφλι της εισόδου, ο Χατζηπαυλής παρότρυνε τον ξάδερφό του να περάσει πρώτος.

«Καλησπέρα, Κίτσο», χαιρέτησε τον άνθρωπο που τους είχε ανοίξει την πόρτα, χτυπώντας τον φιλικά στον ώμο.

Μπήκαν στο μεγάλο χολ και την επόμενη στιγμή από μια ενδιάμεση πόρτα βγήκε μια λεπτοκαμωμένη γυναίκα^ προχώρησε προς το μέρος τους χαμογελαστή. Είχε κανονικά χαρακτηριστικά, όμορφα μάτια και φαινόταν τόσο εύθραυστη, που φοβόσουν να την αγγίξεις.

«Καλώς τον!» είπε ζεστά, πλησιάζοντας τον Αλεξάνδρου.

«Μαργαρίτα! Χαίρομαι που σε βλέπω... νιώθω ενοχές που ξεφυχήσατε περιμένοντάς με, αλλά φταίει ο άντρας σου. Ξέρεις, σκόπευα να μείνω στο ξενοδοχείο, αλλά ο ξάδερφός μου...»

«Ούτε να το σκέφτεσαι!» τον διέκοψε εκείνη. «Πώς είναι δυνατόν να βρίσκεσαι στη Λάρισα και να μένεις σε ξενοδοχείο...» Ήταν φανερό ότι χαιρόταν που τον έβλεπε. Ο Αλεξάνδρου την παρατηρούσε χαμογελώντας, ενώ σκεφτόταν ότι φαινόταν περισσότερο καταβεβλημένη από κάθε άλλη φορά. Ούτε καν το προσεκτικό μακιγιάζ δεν κατάφερνε να κρύψει τη χλομάδα του προσώπου της. Τούτη τη φορά η Μαργαρίτα Χατζηπαυλή φάνταζε λιλιπούτεια μπροστά στον γιγαντώσιμο σύζυγό της.

Πίσω της φάνηκε η αδερφή του Χατζηπαυλή. Ήταν πολύ ψηλή κι αδύνατη, ντυμένη στα μαύρα, μ' ένα φόρεμα που κούμπωνε ψηλά στο λαιμό, κι είχε τα μαλλιά της δεμένα κότσο. Το πρόσωπό της ήταν οστεώδες, τα χείλη της λεπτά, ωστόσο αυτό που κυριαρχούσε πάνω της ήταν τα μάτια της. Δυο μάτια απύθμενα και μαύρα, μ' ένα αστέρι ν' αντανakλά στο κέντρο της ίριδας καθώς κοιτάζε οποιονδήποτε στεκόταν απέναντί της μ' ένα ψυχρό βλέμμα σαν του φιδιού.

«Λίζα! Ξαδέρφη μου!» αναφώνησε ο Αλεξάνδρου αγκαλιάζοντάς την. Πάντοτε ήταν υπερβολικά διαχυτικός μαζί της, μήπως και την κάνει να χαμογελάσει για να δει κάποια έκφραση να ζεσταίνει το παγερό πρόσωπό της. Ήξερε ότι δε θα τα κατάφερνε και αυτό μάλλον τον διασκέδαζε. Η ξαδέρφη του είχε γεννηθεί κακιά κι αυτό δε θα μπορούσε να το αλλάξει.

Πέρασαν στο καθιστικό και ο Αλεξάνδρου είδε με ευχαρίστηση ότι το τεράστιο τζάκι ήταν αναμμένο. Πάνω από το τζάκι κρέμονταν δυο παλιά τουφέκια, ένα γιαταγάνι κι ένα ζευγάρι πιστόλια. Παραδίπλα, σ' ένα βελανιδένιο ψηλό κομό ήταν αραδιασμένα διάφορα χάλκινα σκεύη που με τη λάμψη τους έδιναν στο χώρο μια γλυκιά θαλπωρή. Σε μια κόγχη κάτω από τον κομό καθόταν ένα μεγάλο, πανέμορφο σταχτί λυκόσκυλο.

Μπροστά στο τζάκι, με τα πόδια σταυρωτά, καθόταν ένας νέος άντρας, γύρω στα είκοσι πέντε με τριάντα, που δεν είχε κάνει καν τον κόπο να σηκωθεί για να τους προϋπαντήσει. Ήταν πολύ ψηλός, είχε καλοφτιαγμένα μακριά πόδια, σφιγμένα μέσα σε ψηλές μπότες, τέλειους φαρδιούς ώμους που τους σκέπαζε ένα σακάκι

από πανάκριβη τσόχα και πρόσωπο αδύνατο, με χαρακτηριστικά όμορφα μεν αλλά είχαν μια έκφραση κυνισμού, με στόμα αποφασιστικό κι εξαιρετικά σκληρά μάτια. Τα μαλλιά του, ξανθά και ελαφρά σγουρά, ήταν κομμένα με πολλή φροντίδα, ενώ το ίδιο περιποιημένο ήταν και το μουστάκι του: ήταν ο γιος της Λίζας Κοντολάζου, πρώτος ανιψιός του Χατζηπαυλή. Σηκώθηκε νωχελικά να τους χαιρετήσει. Ενώ καθόταν πάλι στη θέση του, έριξε επιδεικτικά μια ματιά γεμάτη δυσφορία στο χρυσό ρολόι με την αλυσίδα που έβγαλε από το τσεπάκι του γιλέκου του.

Ο Αλεξάνδρου δεν έτρεφε καμιά συμπάθεια για τούτο το δανδή ανιψιό, που τα μόνα του ενδιαφέροντα ήταν η μόδα, τα όπλα και τα άλογα, πράγματα χρήσιμα κι απαραίτητα σ' έναν πλούσιο νέο, μα εντελώς άχρηστα και περιττά σε κάποιον που για να ζήσει έπρεπε να εργάζεται σκληρά κι όχι να τον συντηρούν άλλοι. Ο νεαρός ήταν ένας τεμπέλης που σπαταλούσε ώρες ολόκληρες για τα σχέδια ενός γιλέκου και μεγάλα ποσά για δαχτυλίδια, καδένες, καρφίτσες για τις γραβάτες του, αγκράφες για τα παπούτσια και τις μπότες, τα οποία πλήρωνε βέβαια ο θεός του ο Χατζηπαυλής.

Ο καθηγητής Αλεξάνδρου ήταν διανοούμενος, ένας χαρακτήρας ακέραιος με έντονα αναπτυγμένο το αίσθημα του σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. Όσο αγαπούσε και εκτιμούσε τον Χατζηπαυλή και την οικογένειά του, άλλο τόσο απεχθανόταν την ξαδέρφη του και κυρίως το γιο της. Εδώ και χρόνια, κάθε φορά που ερχόταν στο κονάκι του ξαδέρφου του, έβλεπε ότι είχαν κολλήσει κι οι δυο πάνω του σαν βδέλλες, αλλά φυσικά, αφού ο Χατζηπαυλής δεχόταν να δαιωνίζεται η κατάσταση αυτή, δεν του έπεφτε λόγος. Μάλιστα με την πάροδο του χρόνου δυσανασχετούσε όλο και πιο πολύ καθώς είχε αντιληφθεί ότι η ξαδέρφη του κι ο γιος της θεωρούσαν ότι ο Χατζηπαυλής ήταν υποχρεωμένος να τους φροντίζει και να τους συντηρεί εφ' όρου ζωής, χωρίς να τους ξεχωρίζει από την οικογένειά του.

Η Λίζα Κοντολάζου μαζί με τον εξάχρονο γιο της είχε εγκατασταθεί στο κονάκι του αδερφού της λίγες μέρες μετά το θάνατο του άντρα της σε δυστύχημα. Ο Μάρκος Κοντολάζος είχε σπάσει τον αυχένα του πέφτοντας από το άλογο και η χήρα του θεώρησε αυτονόητο να τους αναλάβει υπό την προστασία του ο αδερφός της. Πολύ σύντομα επιβλήθηκε στο υπηρετικό προσωπικό και το διηύθυνε σαν να ήταν η αληθινή αφέντρα του σπιτιού. Καθώς μάλιστα ο Χατζηπαυλής δεν είχε εκφράσει ποτέ την πρόθεση να παντρευτεί και να κάνει οικογένεια, η αδερφή του πολύ νωρίς άρχισε να τρέφει ελπίδες ότι η κατάσταση αυτή θα συνεχιζόταν επ' άπειρον κι ότι κάποια μέρα η τεράστια περιουσία του θα περνούσε στον κανακάρη της. Σιγά σιγά η ελπίδα έγινε βεβαιότητα που την πέρασε και στο γιο της. Ο μικρός Κάρολος Κοντολάζος ήταν κι αυτός πολύ κακός από γεννησιμιού του^ έτσι το είχε προγραμματίσει η γονιδιακή του ταυτότητα. Αμέσως μόλις εγκαταστάθηκαν στο κονάκι του θείου του, άρχισε να συμπεριφέρεται πολύ άσχημα στα συνομήλικά του —και όχι μόνο— παιδιά του προσωπικού. Αφότου μάλιστα πίστεψε ότι ήταν ο διάδοχος του Χατζηπαυλή και αυριανός κάτοχος της περιουσίας του, έγινε κυριολεκτικά ανυπόφορος. Μάταια ο θεός του προσπαθούσε να τον συνεισφέρει, μα εκείνος δεν έπαιρνε από λόγια. Κάθε φορά που υποδείκνυε στην αδερφή του να του τραβήξει τα λουριά, εκείνη είχε έτοιμη την ίδια πάντα δικαιολογία: «Παιδί είναι...» κι αμέσως μετά συμπλήρωνε με βαθυστόχαστο ύφος: «Πρέπει να μάθει από μικρός να επιβάλλεται στους εργάτες...»

Στον Χατζηπαυλή δεν άρεσε αυτή η κουβέντα ούτε και ό,τι υπονοούσε. Ο ίδιος, από τη μέρα που είχε αγοράσει τούτο το τεράστιο τσιφλίκι από τον Τούρκο μπέη που είχε αποφασίσει να περάσει την υπόλοιπη ζωή του στην Κωνσταντινούπολη, προσπαθούσε να επιβάλλεται στο πολυάριθμο προσωπικό του με πειθώ. Οι

άνθρωποι που είχε στη δούλεψή του ήταν πάππου προς πάππου αγρότες που δούλευαν σ' αυτή τη γη, ποτίζοντάς τη με τον ιδρώτα τους, ήταν δεμένοι μαζί της κι εκείνος τους αναγνώριζε ότι είχαν πολλά δικαιώματα πάνω της — αυτή ήταν η πιο σοφή συμβουλή που του είχε δώσει ο φίλος του ο μπέης όταν αγόρασε το τσιφλίκι. Παρ' όλα αυτά, κάποιες φορές γινόταν σκληρός μαζί τους.

Όταν συνειδητοποίησε ότι η αδερφή του θεωρούσε ως δεδομένο ότι κάποια μέρα όλη του η περιουσία θα περνούσε στα χέρια του γιου της, τον οποίο μάλιστα δε δίσταζε να προετοιμάζει και να δασκαλεύει σύμφωνα με τις πεποιθήσεις της, θύμωσε και σκέφτηκε να τους πετάξει έξω από το σπίτι. Τελικά το ξανασκέφτηκε γιατί δε θα άντεχε την κοινωνική κατακραυγή που ακούστηκε να φέρεται έτσι ο αδερφός στην απροστάτευτη αδερφή του και στο ορφανό... Αποδέχτηκε λοιπόν την κατάσταση και μάλιστα πολύ σύντομα άρχισε να το διασκεδάζει.

Συνειδητοποιώντας ότι η αδερφή του θεωρούσε σίγουρο ότι δε θα παντρευόταν ποτέ, γέλασε με την καρδιά του κι αναρωτήθηκε από πού αντλούσε τη βεβαιότητα αυτή. Κι όπως φανταζόταν τι μούτρα θα έκανε μόλις της ανακοίνωνε ότι όχι μόνο είχε αποφασίσει να εγκαταλείψει σύντομα την εργένικη ζωή, αλλά ότι είχε βρει κιάλας τη νύφη, του ξέφυγε ένα σαρκαστικό γέλιο.

Η αδερφή του τον άκουσε εμβρόντητη. Για αρκετά λεπτά τον κοίταζε μ' εκείνο το άψυχο βλέμμα της και το μαύρο των ματιών της φάνταζε ακόμη πιο απύθμενο. Άθελά του ο Χατζηπαυλής ένωσε ένα ρίγος στην πλάτη, καθώς για πρώτη φορά σκέφτηκε ότι, έτσι ακίνητα, αυτά τα μάτια τον κοίταζαν με την ίδια παγερή ακινησία όπως το φίδι.

«Γιατί θέλεις να παντρευτείς;» ρώτησε μετά από παρατεταμένη σιωπή.

«Για τον ίδιο λόγο που παντρεύεται κάθε άνθρωπος: για να κάνω οικογένεια».

«Έχεις εμάς», είπε τονίζοντας με έμφαση την τελευταία λέξη.

«Εσείς», τόνισε με τη σειρά του τη λέξη, «είστε η αδερφή μου κι ο ανιψιός μου. Νομίζω ότι γίνομαι απολύτως κατανοητός».

«Κι εμείς τι θ' απογίνουμε;»

«Θα εξακολουθήσετε να μένετε εδώ κι εγώ θα εξακολουθήσω να σας φροντίζω, όπως έκανα μέχρι τώρα», είπε και της γύρισε την πλάτη, βάζοντας τέρμα στη συζήτηση.

Η Λίζα Κοντολάζου συμβιβάστηκε με την κατάσταση, χωρίς να την αποδεχτεί όμως ποτέ. Μίσησε τη νύφη της προτού καν τη γνωρίσει κι όταν τελικά τη συνάντησε ένωσε μian άγρια χαρά μέσα της: από την πρώτη στιγμή πίστεψε ότι αυτή η τόσο λεπτοκαμωμένη, χλομή γυναίκα δε θα μπορούσε ν' αποκτήσει παιδιά. Αν μείνει έγκυος τούτη η αναιμική, σίγουρα θα πεθάνει στη γέννα, σκέφτηκε, νιώθοντας να πλημμυρίζει από χαρά, ωστόσο διαφεύστηκε γρήγορα. Η νύφη της γέννησε δύο παιδιά.

Το πρώτο έγινε ένας αβάσταχτος καημός για τον αδερφό της και το δεύτερο η ευτυχία του. Αντιθέτως, για κείνη το πρώτο παιδί ήταν η ευτυχία της και το δεύτερο ο μεγάλος της καημός...

* *

Είχε περάσει ώρα πολλή και η ανατολή δε θ' αργούσε να ροδίσει. Ο Χατζηπαυλής κι ο Αλεξάνδρου εξακολουθούσαν να κάθονται μπροστά στο αναμμένο τζάκι και κάθε τόσο το τροφοδοτούσαν με κούτσουρα. Μια μποτίλια γλυκό κρασί που ήταν μπροστά τους, κόντευε να τελειώσει. Οι άλλοι είχαν κοιμηθεί εδώ και ώρα.

Κάποια στιγμή ο Αλεξάνδρου, θέλοντας να ξεμουδιάσει, σηκώθηκε και κοίταξε έξω από το παράθυρο. Μια σκιά φάνηκε να γλιστρά στο έδαφος, ανάμεσα στα δέντρα, κι έπειτα μια μικρή λάμψη. Κατάλαβε ότι ο άνθρωπος στον οποίο ανήκε η σκιά

κάπνιζε. Φρουρός; αναρωτήθηκε και θυμήθηκε ότι καθώς έρχονταν στο κονάκι με την άμαξα, είχαν συναντήσει κάμποσους οπλισμένους άντρες να κυκλοφορούν μες στη νύχτα στο κτήμα.

«Τι συμβαίνει; Πρώτη φορά βλέπω να έχεις φρουρούς έξω... ή μήπως δεν είναι φρουροί αυτοί που είδαμε να περιφέρονται οπλισμένοι καθώς ερχόμαστε;» ρώτησε τον ξάδερφό του, επιστρέφοντας στη θέση του.

«Φρουροί είναι...»

«Τι σημαίνει αυτό;»

«Στοιχειώδη μέτρα προφύλαξης απ' τους ληστές. Τελευταία έχουν αποθρασυνθεί και πολύ συχνά κατεβαίνουν τη νύχτα από το τούρκικο. Πριν από έξι μήνες ακούσαμε ότι μπήκαν τη νύχτα σε μια στάνη, στην άκρη του κάμπου, κι αφού ζεμάτισαν τους δυο παραγιούς με λιωμένο βούτυρο, πήραν ό,τι βρήκαν μπροστά τους. Ακούσαμε ότι τους είχαν βάλει νομάδες κτηνοτρόφοι. Βλέπεις, οι νομάδες κτηνοτρόφοι —από τα πρώτα χρόνια που παρουσιάστηκε το φαινόμενο της ληστείας— είναι οι φυσικοί σύμμαχοι των ληστών και ορκισμένοι εχθροί και της κυβέρνησης και των αγροτών, κάτι που έχει την εξήγησή του βέβαια, αφού...»

Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος προσπαθούσε, και μάλιστα με μεθόδους που όξυναν τις αντιθέσεις μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων, να εντάξει την παραδοσιακή ύπαιθρο στο νέο οικονομικό και πολιτικό σύστημα. Ωστόσο ο κόσμος της υπαίθρου, έχοντας ζήσει επί τετρακόσια χρόνια στη σκλαβιά, συνειδητοποίησε αιφνιδίως ότι θα έπρεπε να βρει τρόπους για να επιβιώσει σε μια κοινωνία που χαρακτηριζόταν από ανασφάλεια. Η αγροτική πολιτική δεν έπειθε τον αγρότη πως ό,τι έκανε ήταν για το δικό του καλό μα και για το καλό του συνόλου μακροπρόθεσμα, ενώ οι νομάδες κτηνοτρόφοι θεωρούσαν ότι η κρατική παρέμβαση αποσκοπούσε στην εξαφάνισή τους. Η υποχρεωτική στράτευση των νέων δε γινόταν σχεδόν ποτέ με δίκαια και αδιάβλητα κριτήρια — οι φτωχοί παρατούσαν τις δουλειές τους για να υπηρετήσουν την πατρίδα, ενώ οι πλούσιοι έβρισκαν τρόπους να απαλλαγούν. Τα κρατικά όργανα συνήθως φέρονταν στον πολίτη ανάλογα με την κοινωνική του τάξη. Η φτώχεια σε ορισμένες περιοχές άγγιζε τα όρια της εξαθλίωσης και δε χρειαζόταν τίποτε περισσότερο για να οδηγηθεί κανείς στην παρανομία και να βγει στο κλαρί. Από την άποψη αυτή, η ληστεία ήταν μια βίαιη αλλά σπασμωδική αντίδραση κυρίως του κόσμου της υπαίθρου απέναντι σε ενέργειες του κρατικού μηχανισμού που θεωρούσε άδικες. Ήταν, συνεπώς κατανοητός ο θαυμασμός που έτρεφε ο κόσμος της υπαίθρου για τους ληστές. Πολλοί απ' αυτούς μάλιστα όχι μόνο τους υποστήριζαν, αλλά τους θεωρούσαν και ήρωες, κάτι σαν «ιππότες των ορέων» που, έχοντας βγει στο κλαρί μη έχοντας άλλη επιλογή, και από τη θέση αυτή πολεμούσαν την αδικία.

«Βέβαια», συνέχισε ο Χατζηπαυλής, «τα πράγματα δεν είναι πάντα έτσι και κυρίως δεν είναι τόσο ρομαντικά. Η ληστεία είναι ανοιχτή πληγή κι οι ληστές έχουν γίνει φόβητρο. Τους ζαπτιέδες* δεν τους υπολογίζουν καθόλου, κάνουν ό,τι θέλουν και το χειρότερο είναι ότι κάνουν συνέχεια απαγωγές για λύτρα κι ύστερα καταφεύγουν στο τούρκικο. Βλέπεις, τους υποστηρίζει ο δερβέναγας** της κάθε περιοχής».

Ο δερβέναγας όφειλε να φρουρεί τα στενά, κυρίως ορεινά, περάσματα που συνέδεαν το ελληνικό κράτος με τις τουρκοκρατούμενες περιοχές, αλλά στην πραγματικότητα συντηρούσε τη ληστεία: επέτρεπε στους ληστές να περάσουν στο δικό του έδαφος, αφού εισέπραττε ένα μέρος της λείας, και ιδιαίτερα από τα λύτρα.

«... έτσι το πρόβλημα έχει μεγαλώσει πολύ, ενώ τρέφεται κι από την κατάσταση που έχει διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια στον κάμπο. Όταν είχαν τα μεγάλα

τσιφλίκια οι Τούρκοι μπέηδες, οι αγρότες ένωσαν μια σιγουριά. Ήταν σκλάβοι στον Τούρκο, ναι... αυτός όμως, επειδή τους θεωρούσε κομμάτι της γης, τους αναγνώριζε ορισμένα δικαιώματα μια και τους είχε ανάγκη για να του καλλιεργούν τα χωράφια. Ήταν σκλάβοι, είχαν όμως τη σιγουριά ότι θα είχαν δουλειά και τον άλλο... και τον παράλλο χρόνο... Με την απελευθέρωση τα πράγματα άλλαξαν...»

«Εδώ ακριβώς βρίσκεται η ευθύνη του κράτους. Θα έπρεπε από την αρχή να κάνει εθνικοποίηση των γαιών», είπε ο καθηγητής Αλεξάνδρου.

«Δεν το έκανε όμως. Τα μεγάλα τσιφλίκια τα αγόρασαν πάμπλουτοι συμπατριώτες μας, κυρίως Έλληνες του εξωτερικού. Ο Ευαγγέλης Ζάππας έχει τώρα δεκαέξι τσιφλίκια, ο Στεφάνοβιτς τριάντα δύο ενώ πολλά έχουν ο Ζαφίρης, ο Σκυλίτζης, ο Μπατλατζής, ο Συγγρός, ο Καρτάλης και πολλοί άλλοι. Τώρα οι αγρότες εργάζονται στα τσιφλίκια με ετήσιο συμβόλαιο... τον ένα χρόνο έχουν δουλειά και τον άλλο δεν έχουν και ζουν σε μόνιμη ανασφάλεια. Κι άμα ένας λήσταρχος ληστέψει κάποιο μεγαλοτσιφλικά ή απαγάγει ένα μέλος της οικογένειάς του και απαιτήσει λύτρα, οι αγρότες γίνονται αυτομάτως σύμμαχοί του κι ο ληστής δικός τους άνθρωπος... είναι αυτός που χτυπά τους πλούσιους κι αγωνίζεται ενάντια στην ανθρώπινη εκμετάλλευση...»

«Γι' αυτό σου λέω... ο Τρικούπης, αμέσως μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας, έπρεπε να προχωρήσει στην εθνικοποίηση της γης, ώστε να μη δημιουργηθούν μεγάλες γαιοκτησίες», επέμεινε ο καθηγητής. «Δυστυχώς δεν το έκανε. Θυμάμαι μάλιστα επακριβώς τα λόγια που είπε στη Βουλή, όταν τον πίεζε η αντιπολίτευση να προχωρήσει στη δημιουργία "εθνικών γαιών" στον θεσσαλικό κάμπο: "Εάν επιβάλλωμεν την διανομήν των κτημάτων εις τους καλλιεργητάς, όπως μου το ζητείτε, θα εκδιώξωμεν εξ Ελλάδος το χρήμα των Ελλήνων του εξωτερικού. Αντιθέτως, οφείλομεν να προσελκύσωμεν το κεφάλαιον αυτών των Ελλήνων και όχι να τους εκφοβίσωμεν..." Αυτή ήταν η πολιτική του...»

«... της οποίας τις συνέπειες πληρώνουμε ήδη. Οι ληστές, μια και η αφορμή της κουβέντας μας είναι οι φρουροί που είδες, εμπιστεύονται τους φτωχούς αγρότες. Δεν έχουν τίποτε να φοβηθούν απ' αυτούς, αφού ξέρουν ότι είναι σύμμαχοί τους κι ότι, άμα χτυπούν εμάς, εκείνοι λένε "καλά τους κάνουν". Έπειτα υπάρχουν και οι περιπτώσεις όπου οι ληστές βοήθησαν φτωχές οικογένειες με τα χρήματα που πήραν από κάποιο πλούσιο, να μην το ξεχνάμε. Αναγκαζόμαστε λοιπόν να παίρνουμε όσα μέτρα μπορούμε για την προστασία μας, αλλά δεν μπορείς ποτέ να είσαι σίγουρος. Αν πέσεις βέβαια στα χέρια τους και δε δώσεις όσα ζητήσουν, δεν έχουν κανένα έλεος. Μα, κι αν ακόμη πάρουν τα λύτρα που ζήτησαν, δε θα έχεις καλή τύχη αν εκτός απ' αυτά ζητούν να τους δοθεί και αμνηστία... επειδή είχες την ατυχία να είσαι ισχυρός, εκείνοι πιστεύουν ότι έχεις και τη δύναμη να επηρεάσεις την κυβέρνηση. Θυμάσαι τι έγινε τότε στο Δήλεσι...»

Και βέβαια θυμόταν ο καθηγητής το συμβάν που, δεκαοκτώ χρόνια πριν, είχε συγκλονίσει την κοινή γνώμη, αλλά και είχε εκθέσει διεθνώς τη χώρα ανεπανόρθωτα. Τη Μεγάλη Παρασκευή του 1870, μία ομάδα από ξένους διπλωμάτες παρέα με μερικούς επισκέπτες τους ξεκίνησε από την Αθήνα για μια εκδρομή στο Μαραθώνα. Ήταν ο Άγγλος λόρδος Μπουγκάστερ και η σύζυγός του, το ζεύγος Λοϊδ με την κόρη του Μπάρμπαρα, οι γραμματείς της αγγλικής πρεσβείας Χέρμπερτ και της ιταλικής Αλβέρτος Μπόιλ, καθώς και ο Φρειδερίκος Βίκνερ, εγγονός του κόμη Γκρέι. Η ελληνική ύπαιθρος ήταν γεμάτη ληστές, έτσι η ομάδα θα συνοδευόταν και από τέσσερις χωροφύλακες, και πράγματι, για κακή της τύχη έπεσε πάνω στη συμμορία των αδερφών Χρήστου και Τάκου Αρβανιτάκη που αποτελούνταν από είκοσι ένα άτομα, όλα επικηρυγμένα για φόνους και ληστείες.

Μόλις συνειδητοποιήσαν οι ληστές ότι είχαν πέσει πάνω σε «χρυσωρυχείο», οδήγησαν τους ομήρους σε μια σπηλιά στην Πεντέλη, απ' όπου ελευθέρωσαν τις γυναίκες και δύο από τους χωροφύλακες για να μεταφέρουν στην ελληνική κυβέρνηση τα αιτήματά τους. Ούτε λίγο ούτε πολύ, ζητούσαν είκοσι πέντε χιλιάδες χρυσές λίρες και αμνηστία για όλους.

Η ελληνική κυβέρνηση δέχτηκε να πληρώσει τα λύτρα, αλλά αρνήθηκε κατηγορηματικά να τους δώσει αμνηστία. Παρ' όλες τις παρακλήσεις και τις πιέσεις των ξένων κυβερνήσεων, όχι μόνο υπήρξε ανυποχώρητη αλλά, μετά από άκαρπες διαπραγματεύσεις δύο εβδομάδων με τους ληστές, έδωσε εντολή στον ταγματάρχη Θεαγένη να ηγηθεί δύο λόχων στρατού για να ελευθερώσει τους ομήρους και να συλλάβει τους ληστές. Στη μάχη που ακολούθησε σκοτώθηκε ένας ληστής και οι Αρβανιτάκηδες ως αντίποινα σκότωσαν τον Λόιδ. Στη συνέχεια υποχώρησαν στο Δήλεσι, όπου και τους περικύκλωσε ο στρατός. Οι αδερφοί Αρβανιτάκη, εγκλωβισμένοι και έχοντας χάσει άλλους τέσσερις συντρόφους, έσφαξαν τον Μπόιλ, τον Βίκνερ και τον Χέρμπερτ. Τελικά ο μόνος που γλίτωσε ήταν ο λόρδος Μπουγκάστερ, ο οποίος προβλέποντας τι θα επακολουθήσει, είχε δώσει στους ληστές μια επιταγή είκοσι πέντε χιλιάδων λιρών και είχε αφεθεί ελεύθερος προτού φτάσει ο στρατός.

«Ο διεθνής αντίκτυπος της σφαγής του Δήλεσι υπήρξε τρομερός για τη χώρα μας», συνέχισε ο καθηγητής Αλεξάνδρου. «Το Υπουργείο Οικονομικών κατέβαλε τεράστιες αποζημιώσεις στις οικογένειες των θυμάτων, τις οποίες όμως εκείνες επέστρεψαν ως απaráδεκτες. Ο ξένος Τύπος κατηγορήσε τον υπουργό Στρατιωτικών Σκαρλάτο Σούτσο ότι χρησιμοποιούσε τη συμμορία των Αρβανιτάκηδων στα απέραντα κτήματά του στο Τατόι για να τον προστατεύουν από άλλες ληστοσυμμορίες και εκείνος παραιτήθηκε. Λίγο αργότερα παραιτήθηκε και η κυβέρνηση Ζαΐμη, αλλά οι ξένες εφημερίδες συνέχισαν να γράφουν...»

Ο ξένος Τύπος έγραφε ότι η παραίτηση της κυβέρνησης ήταν απάτη: οι εκλογές θα γίνονταν πάλι με δολοπλοκίες, αφού οι ληστρικές συμμορίες τρομοκρατούσαν τους αντιπάλους με την ευλογία των πολιτικών. Στις βουλευτικές και στις δημοτικές εκλογές, το κόμμα που εξασφάλιζε τη στήριξη των ληστών ερχόταν τελικά και πρώτο σε ψήφους. Μάλιστα, προχωρούσαν ακόμη παραπέρα κατηγορώντας τους πολιτικούς για διαφθορά, αφού πολλοί παρείχαν στους ληστές προστασία, κάλυψη και γενικά κάθε είδους βοήθεια. Οι πολιτικοί, προκειμένου να αναρριχηθούν στην εξουσία, τους πλήρωναν ακριβά, ενώ στη συνέχεια οι ληστές, με τη σειρά τους, τους εκβίαζαν. Όλοι οι πολιτικοί έκλειναν τα μάτια ακόμη και στις μεγαλύτερες φρικαλεότητες, ενώ συχνά επενέβαιναν για να απελευθερώσουν τους ληστές από τα χέρια της δικαιοσύνης. Μια αγγλική εφημερίδα επέμενε μάλιστα ότι οι προσπάθειες των στρατιωτικών να εξοντώσουν τους ληστές απέβαιναν επιτούτου άκαρπες, εξαιτίας των αφόρητων πιέσεων που ασκούσαν στους αξιωματικούς οι πολιτικοί ως προστάτες των ληστών. Επίσης παρουσίαζε, σύμφωνα με τους συντάκτες της, αδιάσειστα στοιχεία για μια συγκεκριμένη επιχείρηση εναντίον μιας περιβόητης ληστοσυμμορίας, όπου ο στρατός δεν μπόρεσε να κάνει τίποτε επειδή ο επικεφαλής αξιωματικός ανήκε σε μια φατρία που αντιπολιτευόταν την κυβέρνηση...

Ο Χατζηπαυλής τον άκουγε σιωπηλός. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου του είχαν σκληρύνει κι οι φλόγες που έτρωγαν τα κούτσουρα στο τζάκι, είχαν κοκκινίσει τα μάγουλά του. Στο βλέμμα του υπήρχε κάτι απροσδιόριστο, κάτι που έκανε το συνομιλητή του να απορεί...

«Γι' αυτό σκέφτομαι, ξάδερφε, σε τι κόσμο θα ζήσουν τα παιδιά μας...» είπε μόλις έπαψε ο καθηγητής να μιλάει. Εκείνος τον κοίταξε ξαφνιασμένος, καθώς στη φωνή

του διέκρινε απέραντη θλίψη... σαν αυτή που έβλεπε τόση ώρα στο βλέμμα του και δεν καταλάβαινε τι συμβαίνει... «Πολλές φορές, ξάδερφε, συλλογιέμαι πως τα παλιά τα χρόνια οι άρχοντες έχτιζαν κάστρα για να προφυλαχτούν απ' την εκδίκηση των ανθρώπων που λήστευαν, αδικούσαν ή καταπίεζαν. Και κάθε τόσο οι δούλοι ξεσηκώνονταν και πολιορκούσαν τον αφέντη τους ή ερχόταν ένας άλλος άρχοντας να κυριεύσει το κάστρο του. Τότε πέθαιναν μέσα στο κάστρο τους μ' ένα βέλος στην καρδιά, μα τώρα ο κάμπος σιγοβράζει και κάποια στιγμή οι κολίγοι θα σηκώσουν κεφάλι... Αυτοί που μας κυβερνάνε είναι... άσ' τα καλύτερα... Οι λήσταρχοι έχουν γίνει μάστιγα... μπορεί να τους τσιγκλίζουν κι οι Τούρκοι. Κι εμείς πρέπει να προστατεύσουμε μόνοι μας τα σπίτια και τις οικογένειές μας. Γι' αυτό σου λέω, με πιάνει θλίψη άμα σκέφτομαι σε τι κόσμο θα ζήσουν τα παιδιά μας...»

Ναι, η θλίψη του στη φωνή, στα μάτια, σε όλη του τη στάση, τώρα ήταν ακόμη πιο φανερή. Έτσι συνέβαινε πάντα όταν αναφερόταν στα παιδιά του και δεν ήταν αιτία οι ληστές ούτε η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στον κάμπο.

Ο καθηγητής γνώριζε καλά ποιος ήταν ο λόγος που ο ξάδερφός του κουβαλούσε μέσα του τόση θλίψη.

Εδώ και δεκαέξι ολόκληρα χρόνια...

* * *